

Mały słownik gwar polskich
Pod red. Jadwigi Wronicz
Wydawnictwo LEXIS, Kraków 2009, ss. 366

Z końcem pierwszej dekady XXI wieku zespół krakowskich dialektologów opublikował *Mały słownik gwar polskich*. Brak takiej pozycji leksykograficznej od dawna odczuwali wszyscy zainteresowani regionalnymi odmianami polszczyzny i podkreślali to na wszelkich konferencjach poświęconych różnym działaniom w zakresie dialektologii. Potrzebę wydania profesjonalnie opracowanego słownika odczuwano szczególnie w obliczu coraz liczniej pojawiających się rozmaitych słowników i słowniczków lokalnej mowy, redagowanych przez miłośników lokalnych kultur. Wartość tych publikacji jest na ogół mierna – mimo że sama inicjatywa godna pochwały – bowiem ich autorzy kierowali się w swoich pracach, i owsem, sentymentem do swoich „małych ojczyzn”, ale nie profesjonalną wiedzą leksykograficzną. Owe lokalne słownicзки gwarowe skierowane były poza tym do małego kręgu odbiorców. Nie przekraczały bowiem zazwyczaj granic gmin, w których powstały¹. Innym rodzajem słowników regionalnych, o znacznie szerszym kręgu odbiorców, są słownicзки gromadzone na stronach internetowych. Ale i tu mamy w głównej mierze do czynienia z mało uporządkowanym zbiorem nazw, wyrażeń, frazeologizmów itp., wśród których, oprócz rzeczywistych regionalizmów, znajdziemy takie formy, które wpisującemu/wpisującym wydawały się

---

¹ Dobrym przykładem niech będzie tu: *Słownik języka prostego: zrealizowany przez Grupę Inicjatyw Młodzieżowych w ramach projektu „Babcine przepisy na młodość”*, Dąbrowa Białostocka 2007, s. 32. Inną publikacją, zakrojoną na trochę szerszą skalę, ale również kierowaną lokalnym patriotyzmem jest: Jana Bacewicz, *Gwara i kuchnia Suwalszczyzny*, Suwałki 2007, s. 140. Książeczka ta pełni jednak bardziej funkcję przewodnika po kulturze regionu suwalskiego, niż zbioru nazw gwarowych. Słowniczek wypełnia w niej zaledwie 34 strony.

regionalne, chociaż nimi nie są. *Mały słownik gwar polskich* (2009) cieszy tym bardziej, że od jego poprzednika *Słownika gwar polskich* Jana Karłowicza (t. 1–6, 1900–1911) mija właśnie cały wiek.

Słownik opracował Zespół Zakładu Dialektologii Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk w Krakowie w osobach: prof. Jadwiga Wronicz – redakcja, prof. Jerzy Reichan, dr Renata Kucharczyk, mgr Anna Niezabitowska, mgr Maria Tokarz i mgr Wiktoria Wójcicka. Podstawą materiałową w pracach nad *Słownikiem* był ogromny zbiór fiszek (ok. 2.400.000), będących w posiadaniu archiwum IJP PAN w Krakowie. Celem publikacji – co podkreśla we *Wstępie* prof. J. Wronicz – było udostępnienie wszystkim zainteresowanym (nauczycielom j. polskiego, pracownikom regionalnych placówek kultury, pisarzom, dziennikarzom, miłośnikom kultury ludowej) materiału leksykalnego obrazującego mowę mieszkańców wsi w poszczególnych wielkich dialektologicznych regionach kraju – mazowieckim, małopolskim, wielkopolskim, śląskim i kaszubskim².

W *Słowniku* zgromadzono ponad dziesięć tysięcy haseł. Wszystkie opatrzone tylko znaczeniami gwarowymi, toteż Autorzy zrezygnowali z umieszczenia obok wybranych haseł, typowych dla słowników ogólnych, kwalifikatorów: *gwarowy*, *potoczny* czy *dawny*. Doboru zamieszczonych w słowniku nazw dokonano ze szczególną starannością i wrażliwością na dokonujące się w gwarach procesy zmian, np. przesunięcie się określonego słownictwa z zasobu polszczyzny ogólnej do sfery nazw o charakterze potocznym, dawnym. Taką formą jest np. nazwa *napiętek* 'obcas', która w *Słowniku języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego potraktowana jest jeszcze jako nazwa ogólna, ale dziś bez wątplenia odczuwa się ją już jako *dawną*, *przestarzałą* (*gwarową*). Zainteresowani sferą polszczyzny ludowej znajdą wśród haseł w omawianym *Słowniku* oprócz gwarowych innowacji znaczeniowych, także takie, których formy różnią się od ogólnych pod względem fonetycznym, np. *wiskup* 'biskup', czy systemowym, np. *zdrzadło* i *zrzadło* 'lustro'.

Ważnym i cennym *novum* tego *Słownika*, w stosunku do wcześniejszych, jest zastosowanie, wprowadzonego przez prof. Józefa Kąsia

---

² Kaszubszczyzna dopiero od 2005 roku cieszy się statusem języka regionalnego. W ogromnych zasobach literatury dialektologicznej, wydanej przed tą datą, obecny język kaszubski traktowany jest jako jeden z dialektów języka polskiego. Autorzy *Słownika*, korzystając ze zbiorów gromadzonych od początków wieku XIX do dziś, formy kaszubskie odnotowują zatem jako część wielkiego zespołu gwar polskich.

w *Słowniku gwary orawskiej*, uproszczonego zapisu cytatów z wypowiedzi użytkowników poszczególnych gwar. Owo *novum* polega na wdrożeniu pisowni ogólnopolskiej w miejsce do niedawna stosowanej pisowni fonetycznej, zrozumiałej tylko dla wyspecjalizowanych w jej czytaniu dialektologów. Innowacja ta umożliwiła poszerzenie kręgu odbiorców *Słownika*. Publikacja pozwala każdemu, kto po nią sięgnie (bez względu na poziom wiedzy lingwistycznej), podziwiać bogactwo polszczyzny regionalnej. Staje się tym samym ciekawą lekturą nie tylko dla wtajemniczonych. Z łatwością skorzysta z niej uczeń, student i nauczyciel kierunków innych niż polonistyczne, animator kultury ludowej, a także i sam przedstawiciel prezentowanej w *Słowniku gwary*. Porównanie zapisu fonetycznego i ogólnego na pewno w oczach przeciętnego odbiorcy będzie przemawiało za tym drugim:

Čyńok to pšetak žátk'i na čyny – zapis fonetyczny.

Trzyniok to pszetak rzádki na trzyny – zapis w *Słowniku*. [Trzyniok 'sito'.]

Słownik powstał zatem z myślą o różnorodnym odbiorcy. Zgromadzono w nim najbardziej charakterystyczne dla poszczególnych gwar formy wyrazowe. Hasła zostały ułożone w porządku alfabetycznym. Ułatwia to odnalezienie konkretnej nazwy gwarowej. Każde hasło w pierwszej kolejności opatrzone jest znaczeniem, po nim występuje z użytym hasłem cytowana wypowiedź autochtona, następnie lokalizacja (miejsce występowania formy gwarowej) oraz inicjały Autora, który opracował dane hasło, np.:

abo 1. 'albo': *Dzisiaj abo jutro przyjedzie Jędrysek* lubl: Śl, Mp, Maz, Wp. Pom pd.

2. 'czy': *Idzies abo nie idzies Samocice dąb-tar*; Śl, Mp. AC

bajstruk, bastruk 'dziecko nieślubne; bękart': *Wszystkie wiedzo, że Waćka jest bajstruk* Łopatowszczyzna [Wilno Lit]; Maz wsch, Kresy. JR

powszedek 'dzień powszedni': *Jak sie robi, to je powszedek, a jak sie śwéntuje, to je niedziela* Obręb sierp; Maz pn. JR

W dobie Internetu i cyfrowych nośników pamięci, wśród zalewu rynku księgarskiego mnóstwem najdziwniejszych pozycji leksykograficznych³ „profesjonalnie wykonany i przystępny dla czytelników niemających teoretycznego przygotowania dialektologicznego”⁴ *Mały słownik*

³ Wystarczy wejść na stronę internetową poświęconą słownikom, żeby przekonać się o ich liczebności i różnorodności.

⁴ Z recenzji prof. Józefa Kąsia.

gwar polskich pod red. Jadwigi Wronicz bez wątpienia można zaliczyć do wydawniczego wydarzenia. Wypuszczony na rynek w tradycyjnej formie książkowej powinien trafić nie tylko na półki uniwersyteckich bibliotek, ale także do rąk tych, którzy umożliwili zbudowanie tak potrzebnego, w czasach globalizacyjnych procesów, pomostu między przeszłością i przyszłością języka polskiego. Dla tych odbiorców *Słownik* będzie wyrazem **wielkiego** uznania dla ich codziennej dbałości o to, by kultura minionych pokoleń równie pomyślnie służyła obecnym i przyszłym generacjom.

Natalia Szydłowska
Uniwersytet w Białymstoku